

ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

«Έλληνες αεί παίδες εστέ...» (Πλάτων)

1. Βασικές πληροφορίες για τα παιχνίδια των νηπίων και των παιδιών σχολικής ηλικίας

Μέχρι τα επτά του χρόνια το παιδί έμενε στο σπίτι, όπου έπαιζε διάφορα παιχνίδια. Ο Πλάτων κι ο Αριστοτέλης συμβούλευαν τους γονείς να αφήνουν τα παιδιά τους να διασκεδάζουν ελεύθερα με τα παιχνίδια. Οι αγγειογραφίες μας δίνουν αρκετές πληροφορίες για τα παιχνίδια στην αρχαία Αθήνα, πολλά από τα οποία ήταν πήλινα.

Σκηνές

παιδιών που

παίζουν μας έχουν σωθεί κυρίως πάνω σε μικρά αγγεία που λέγονται χόες. Τα αγγεία αυτά τα κρατούσαν παιδιά που πήγαιναν στη γιορτή των Ανθεστηρίων. Το πρώτο παιχνίδι που έπαιναν στα χέρια τους τα βρέφη στην αρχαιότητα ήταν η **πλαταγή** (πλαταγώ = δημιουργώ ήχο κρούοντας), η **κουδουνίστρα**, που φέρεται να επινόησε ο «πατέρας» της μαθηματικής μηχανικής Αρχύτας από τον Τάραντα τον 4ο αι. π.Χ. και δείγμα της εκτίθεται στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης. Φτιαγμένη από πήλο ή μέταλλο και γεμισμένη με πετραδάκια ή σπόρους, όχι μόνο διασκεδάζε τα νήπια, αλλά, σύμφωνα με τις δοξασίες της εποχής, απομάκρυνε και τα κακά πνεύματα.

Την επιθυμία των πιτσιρικάδων να δείξουν πως έχουν μεγαλώσει και μιμούνται τους μεγάλους ικανοποιούσε ένα **μικρό αμαξάκι με ρόδες** (αντίγραφα εκείνων που χρησιμοποιούσαν οι νέοι στους αγώνες), που έσερναν άλλοτε σκύλοι και μικροκαμωμένα άλογα και άλλοτε τα ίδια τα παιδιά, όπως φαίνεται από παραστάσεις αγγείων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Και όταν δεν υπήρχε αμαξάκι, ένα καλάμι μεταμορφωνόταν μέσα από τα παιδικά μάτια σε άλογο, παιχνίδι γνωστό ως **«κάλαμον περιβήγαν»**, που έως και ο Σπαρτιάτης βασιλιάς Αγησίλαος έπαιζε με τα εγγόνια του.

Τα κορίτσια αντίστοιχα έπρεπε να εκπαιδευτούν στον ρόλο της μητέρας από μικρή ηλικία και γ' αυτό δεν αποχωρίζονταν τις κούκλες τους, τις πλαγγόνες, που εμφανίστηκαν κατ' άλλους ερευνητές τον 10ο και σύμφωνα με άλλους τον 6ο αι. π.Χ. και αρχικά ήταν ακίνητες. Έφεραν δε, διαφορετικά ονόματα, ανάλογα με το υλικό κατασκευής τους. Ονομάζονταν **«νύμφες και κόρες»** όταν ήταν φτιαγμένες από κερί ή πήλο και είχαν συμβολικό χαρακτήρα. Άλλες ήταν καμωμένες από κερί, πήλο ή γύψο και άλλες φιλοτεχνημένες σε ελεφαντόδοντο ή ξύλο. Εκείνες, ωστόσο, που είχαν τη δυνατότητα να κινούνται με τη βοήθεια συρμάτων - σαν τις σημερινές μαριονέτες - τις ονόμαζαν **«νευρόσπαστα»**.

Συχνά αναφέρονται και ως «**δαίδαλα**», αφού οι κούκλες με κινητά μέλη αποδίδονταν στον σπουδαίο τεχνίτη της Κνωσού, Δαίδαλο. Τέτοιες κούκλες μπορεί να δει κανείς στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, στο Βρετανικό Μουσείο και το Μουσείο του Λούβρου, όπως και σε επιτύμβιες στήλες του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά. Τα κορίτσια πριν από τον γάμο τους έπρεπε να θυσιάσουν στη θεά Αρτέμιδα τα παιχνίδια τους, ως σύμβολα της αγνότητάς τους που σε λίγο θα αποτελούσε παρελθόν, ενώ αν πέθαιναν πριν παντρευτούν, τα παιχνίδια συνόδευαν τις μικρές ιδιοκτήτριές τους στον τάφο.

Στους πάγκους των κοροπλαστών, όπως λέγονταν οι τεχνίτες που κατασκεύαζαν κούκλες, ξέρουμε σήμερα πως μπορούσε κανείς να βρει, εκτός από πλαγγόνες, **αθύρματα** (αθύρω = παίζω), ομοιώματα ζώων πάνω σε ρόδες, όπως το πήλινο αλογάκι από το Λευκαντί Ευβοίας.

Ο **στρόβιλος** ή **βέμβιξ** ή **στρόμβος** (η γνωστή μας ξύλινη ή μεταλλική **σβούρα**). Η παλαιότερη αναφορά στην γνωστή μας σβούρα υπάρχει στην Ιλιάδα (Ξ 413) όπου ο Όμηρος συγκρίνει την περιστροφή μιας πέτρας που εκσφενδονίζει ο Αίας ο Τελαμώνιος με την χαρακτηριστική κίνηση της σβούρας πριν σταματήσει να περιστρέφεται. Οι στρόμβοι ήταν φτιαγμένοι από ξύλο, ορείχαλκο ή πηλό.

Το **γιο-γιο**, του οποίου δεν είναι γνωστό το αρχαίο όνομα, ο **τροχός** (δεν είναι άλλο από το τσέρκι), η **αιώρα** (κουνία) και τα **πεντέλιθα** (πεντόβολα) απεικονίζονται συχνά σε παραστάσεις αγγείων, ενώ ανάμεσα στα λιγότερο γνωστά παιχνίδια του αρχαίου ελληνικού κόσμου είναι η **ίγξ** (από το ομώνυμο πουλί μυρμηκολόγος). Το όνομά της το οφείλει στην κόρη του Πάνα και της Ηχούς, την νύμφη Ίγκα, ενώ παίζεται ακόμη και σήμερα με κουμπί. Πώς παίζεται: Αποτελείται από ένα τροχό ή στρογγυλό δίσκο που φέρει δύο ή περισσότερες οπές από τις οποίες περνά ένα νήμα. Ο παίκτης κρατά τις δυο άκρες χαλαρά ώστε το νήμα να κάνει κοιλιά. Με μια απότομη κίνηση τεντώνει απότομα και τα δυο του χέρια και πάλι τα χαλαρώνει. Ο δίσκος αρχίζει να περιστρέφεται βουίζοντας. Η ένταση του ήχου μπορεί να αυξηθεί με γρήγορες κινήσεις.

Σφαιρία (Βόλοι)

Βόλοι, δηλαδή σφαιρίδια από πηλό ή γυαλί ή ημιπολύτιμες πέτρες αποτέλεσαν την βάση για αναρίθμητα παιχνίδια από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι σήμερα. Βόλοι έχουν βρεθεί σε γεωμετρικούς και αρχαϊκούς οικισμούς της Αττικής (8ος-7ος αι.)

2. Ομαδικά παιχνίδια

Δημοφιλής όσο και σήμερα η **σφαίρα**, η μπάλα δηλαδή, κυριαρχούσε στα παιχνίδια. Στο μαρμάρινο ανάγλυφο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου μια παρέα νέων παίζει ένα παιχνίδι που θυμίζει χόκεϊ.

Η «σφαίρα», η μπάλα δηλαδή, από δέρμα ή ύφασμα και γεμισμένη με αλογότριχες, άμμο, άχυρο ή μαλλί, προοριζόταν για παιχνίδι με τα χέρια κυρίως, ενώ συχνά χρησιμοποιούνταν και μπαστούνια για να παίζουν ένα είδος χόκεϊ, όπως μαρτυρούν ανάγλυφα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Το «**αστραγαλίζεин**», το παιχνίδι με τα κότσια ζώων ήταν εξαιρετικά δημοφιλές τόσο στα παιδιά όσο και τους ενήλικες, ενώ γνωστά ήταν και η «**χαλική μνία**» (τυφλόμυγα), η «**ακινητίδα**» (αγαλματάκια), το «**κολλαβίζεин**» («μπίζ»), η «**αποδιδρασκίνδα**» (κρυφό), ο «**ασκωλιασμός**» (κουτσό). Άλλο παιχνίδι ήταν «η **απόρραξις**». Παίζονταν από κορίτσια με τη «σφαίρα», μπάλα από δέρμα ή κομμάτια ύφασμα, ραμμένα και παραγεμισμένα με αλογότριχες, άχυρο ή μαλλί. Τα αγόρια, πετώντας την μπάλα με τα χέρια, προσπαθούσαν να την περάσουν στο στόμιο ενός αγγείου, κάτι σαν τη σημερινή καλαθοσφαίριση. Ο νικημένος έπρεπε να πάρει στην πλάτη το νικητή. Αυτό ονομαζόταν «**εφεδρισμός**».

Στις ανασκαφές έχουν αποκαλυφθεί πολλά παιχνίδια. Πολύ δημοφιλή ήταν οι κουδουνίστρες και οι μπάλες. Παραστάσεις αγγείων εικονίζουν παιδιά να παίζουν με αμαξάκια. Έχουν βρεθεί επίσης πολλές κούκλες. Συνήθως φτιάχνονταν από πηλό και είχαν κινητά μέλη. Αναμφίβολα, είναι πιο πιθανό να διασωθούν οι πήλινες κούκλες από ό,τι κούκλες από ξύλο ή ύφασμα, που ήταν χωρίς αμφιβολία συνηθισμένες. Καθώς θα μεγάλωναν, τα παιδιά θα μάθαιναν να παίζουν αστραγάλους και ζάρια. Σε ένα ανάγλυφο στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας εικονίζονται αγόρια να παίζουν ένα παιχνίδι που μοιάζει πολύ με το χόκεϊ.

Από το βιβλίο: *Η Αρχαία Πόλη Πήτερ Κόννολν, Χάζελ Ντοτς, Πατάκης, 2001*

3. Τα τυχερά παιχνίδια στην αρχαία Ελλάδα

Από τις μαρτυρίες των ομηρικών επών γίνεται φανερό ότι οι πρόγονοί μας αρέσκονταν στον τζόγο ενώ τα περισσότερα παίγνια διατηρήθηκαν αναλλοίωτα μέσα στους αιώνες.

Μάλλον κανείς δεν έχει στο μυαλό του όταν ρίχνει τα ζάρια ότι οι εξάρες που θα του χαρίσουν τη νίκη είναι η «ριζιά της Αφροδίτης» ή ότι ο απευκταίος άσος ονομάζεται «ριζιά του σκύλου». Πράγματι τα δώδεκα πλακίδια από φαγεντιανή με τους επαναλαμβανόμενους, γραπτούς χαρακτήρες στη μία τους όψη, που ήρθαν στο φως κατά την ανασκαφή στο μινωικό ανάκτορο της Ζάκρου, μπορεί να μιλούν για ένα παιχνίδι βασισμένο στην ίδια αρχή με αυτήν μερικών σύγχρονων παιχνιδιών με χαρτιά, όπως η πόκα και το πόκερ, λένε σήμερα οι μελετητές του ευρήματος. **Άλλωστε η ύπαρξη επιτραπέζιων παιχνιδιών στη μινωική Κρήτη δεν αμφισβητείται.** Όπως και άλλα σημερινά τυχερά παιχνίδια έτσι και το πόκερ μπορεί λοιπόν να έλκει την καταγωγή του από την αρχαιότητα. Τόσο μακρινή όσο και 3.500 χρόνια πριν.

Η κυβεία του Παλαμήδη

Από τις μαρτυρίες των ομηρικών επών ήδη γίνεται φανερό ότι οι Έλληνες αρέσκονταν στα παιχνίδια και τα περισσότερα από αυτά διατηρήθηκαν ως εμάς, συχνά αναλλοίωτα. Για παράδειγμα οι αργόσχολοι σαν τους μνηστήρες της Πηνελόπης στον Όμηρο μαζεύονταν συχνά στο ύπαιθρο για να παίζουν. Και στην Κόρινθο, κάτω από την ακρόπολη, υπήρχε ένας ιδιαίτερος τόπος συνάντησης των παικτών. Όσο για το πλέον τυχερό παιχνίδι, **την κυβεία**, η ελληνική παράδοση αναφέρει τον ομηρικό ήρωα Παλαμήδη ως εφευρέτη του, ο οποίος το επινόησε, καθώς λέει ο Σοφοκλής, κατά τη διάρκεια της μακράς πολιορκίας της Τροίας. Στον Παλαμήδη άλλωστε απέδιδαν ένα ακόμη αγαπητό παιχνίδι, αυτό του **διαγραμματισμού**, της ντάμας δηλαδή.

Τα παιχνίδια κυβείας λοιπόν, δηλαδή τα ζάρια, οι αστράγαλοι που στο Βυζάντιο ονομάζονταν κόττια, για να φθάσουν ως εμάς με τις ονομασίες κότσι, κότσια, βεζίρης κτλ., τα «μονά - ζυγά» που τα έπαιζαν με χάλκινα νομίσματα αλλά και με κοκαλάκια και κουκιά, το «κορόνα - γράμματα», τα πεντόβολα, οι κοκορομαχίες ή οι αγώνες ορτυκιών (ορτυγοκοπία), που πάθιαζαν τους επαγγελματίες του στοιχήματος, και πολλά άλλα ακόμη, όπως ο **μιαντελιγμός**, η **πεντάλιθα**, ο **αρτιασμός**, η **πλειστοβολίδα** και άλλα, παιχνίδια του τζόγου τα περισσότερα ή έστω παιχνίδια με έντονο τον παράγοντα της τύχης, διατήρησαν αμείωτο το ενδιαφέρον των παικτών διά μέσου των αιώνων. Άλλωστε ακόμη και τα πιο αθώα παιδικά παιχνίδια θεωρήθηκαν κάποια στιγμή τυχερά, υπακούοντας στο πάθος των ανθρώπων για τον τζόγο.

Αυτοκράτορες-παίκτες

Όλες οι κοινωνικές τάξεις μπερδεύονταν έτσι μέσα στο πάθος του παιχνιδιού και των στοιχημάτων, τα οποία, παρ' ότι ήταν παράνομα τις περισσότερες φορές, δεν έπαυαν να προσελκύουν τους ανθρώπους. Παθιασμένοι παίκτες ζαριών οι Αθηναίοι μπορεί να έχαναν ακόμη και περιουσίες στα **κυβεία ή κυβευτήρια**, τα οποία σήμερα ονομάζουμε μπαρμπουτιέρες. Χώροι που και στην αρχαιότητα θεωρούνταν κακόφημοι, και μάλιστα η είσοδος σε αυτούς ήταν ντροπή. Στην Αθήνα όμως υπήρχαν πολλά, ένα μάλιστα εξ αυτών, το Ιερό της Αθηνάς Σκιράδος στην Ιερά οδό, φαίνεται ότι συγκέντρωνε την προτίμηση των κυβευτών.

Τα ζάρια παίζονταν στην αρχαία Ελλάδα με τρεις πήλινους κύβους (δύο ζάρια άρχισαν να χρησιμοποιούνται από τη ρωμαϊκή εποχή), τα οποία δεν έριχναν ποτέ με το χέρι, αλλά αφού τα κουνούσαν μέσα σε ένα αγγείο, το κήθιον. Για κάθε περίπτωση πάντως οι κυβευτές είχαν και τους προστάτες τους θεούς, τον Ερμή και τον Πάνα.

Στο Βυζάντιο, παρ' ότι εξέλιπαν πολλά αρχαιοελληνικά παιχνίδια, τα κυβευτικά πρωταγωνιστούσαν στη ζωή των ανθρώπων από τους αυτοκράτορες ως τους λαϊκούς. Ζάρια έπαιζαν με μανία ο Λέων Φωκάς, αδελφός του Νικηφόρου Φωκά, ο Ρωμανός Β', γιος του Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου, και ο Κωνσταντίνος Η', που ήταν μάλιστα και διαρκώς χαμένος, όπως παραδίδει ο Μιχαήλ Ψελλός.

Οι απαγορευμένοι χώροι

Οι αρχαίοι συγγραφείς πάντως καταδίκασαν την είσοδο στα κυβεία και τους ίδιους τους κυβευτές, όπως φαίνεται και στα έργα του Αριστοφάνη. Στη ρωμαϊκή εποχή μάλιστα, όταν τα παιχνίδια αυτά εξελίχθηκαν σε κοινωνική μάστιγα, ελήφθησαν αυστηρά μέτρα για τον περιορισμό τους. Και αργότερα, από τον 2ο αιώνα, ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς συμβουλεύει τα παιδιά να μην παίζουν ζάρια. Ο Μέγας Βασίλειος επιτίθεται με οργή εναντίον των κυβευτών και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος κατηγορεί κάποιον λέγοντάς του «πίνεις, κυβεύεις, παίζεις, γελάς»... Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος πάλι λέει για τους ανθρώπους ότι στα σπίτια τους δεν βρίσκει κανείς ιερά βιβλία παρά πεσσούς και κύβους. Και τον 11ο αιώνα η Άννα η Κομνηνή θυμώνει με τους υπηκόους της, που δεν μελετούν τους συγγραφείς και τους ποιητές, αλλά «νυν πεττεία το σπούδασμα και άλλα τα έργα τα αθέμιτα». Με τέτοιες συστάσεις λοιπόν δεν είναι περίεργα τα μέτρα που ελήφθησαν ήδη από τις αρχές του 5ου αιώνα με βαριές ποινές για τους κυβευτές.

«Δημήτριος τυφλός ουδέ βλέπει ουδέν παίζων αστραγάλους έκλεψεν αυτώ Ερμίας αστραγάλους» λέει μια επιγραφή από τη Δήλο, δείχνοντας το πάθος για τον τζόγο, που δεν σέβεται ούτε τις ανθρώπινες ανάγκες. **Οι αστράγαλοι**, προσφιλές παιχνίδι τύχης και κερδοσκοπίας σε όλες τις εποχές, αναφέρονται για πρώτη φορά στον Όμηρο, όταν λέει ότι ο Πάτροκλος είχε σκοτώσει πάνω στο παιχνίδι τον φίλο του Κλεισώνυμο *«χολωθείς αμφ' αστραγάλοισιν»*. Ένα παιχνίδι το οποίο σε πολλά σημεία του μοιάζει με το σημερινό, παίζόταν από παίκτες καθισμένους κυκλικά, ενώ κάποιος από αυτούς αναγορευόταν σε βασιλιά κατόπιν κλήρωσης. Από τη θέση των αστραγάλων, μετά από κάθε ριξιά, εξαρτιόταν η επιτυχία του παίκτη. Οι αρχαίοι μάλιστα έδιναν ονόματα στις διάφορες ριξιές, τα οποία επέτρεπαν στους έμπειρους παίκτες να κάνουν γρήγορους υπολογισμούς.

Το μέγα πάθος για τους αστραγάλους φαίνεται και μέσα από ένα στιγμιότυπο το οποίο μας μεταφέρει ο Πλούταρχος. Ο Αλκιβιάδης παίζοντας κάποτε αστραγάλους με τους φίλους του στη μέση του δρόμου αρνήθηκε να σταματήσει για να περάσει μια άμαξα, αντίθετα προκάλεσε τον αμαξά να περάσει από πάνω του, προκειμένου να τους χαλάσει το παιχνίδι. Ένα άλλο αρχαιοελληνικό παιχνίδι, **η τηλία**, έφθασε ως τις μέρες μας ως τάβλι, αφού στη ρωμαϊκή εποχή έγινε το παιχνίδι των «12 γραμμών», η τάμπουλα, και στο βυζαντινό το τάβλιον.

Σκηνές που εικονίζονται πάνω στα αρχαία αγγεία μιλούν σαφέστατα για μια άλλη ενασχόληση των αρχαίων Αθηναίων: στοιχήματα για κόκορες, για ορτύκια, καμιά φορά και για σκυλιά. Ο τζόγος σε όλη του την ένταση. Οι παίκτες στοιχηματίζουν ολόκληρες περιουσίες στα ζώα που κτυπιούνται, τα οποία άλλωστε έχουν αναθρέψει γι' αυτόν τον σκοπό. Τους καλλιεργούν την επιθετικότητα, δίνοντάς τους σκόρδο και κρεμμύδι, και δένουν στα πίσω νύχια των πετεινών μεταλλικά πλήκτρα για να προκαλούν στον αντίπαλο θανάσιμα τραύματα.

Ιδιαίτερα αγαπητό παιχνίδι ήταν και **ο αρτιασμός**, τα μονά - ζυγά δηλαδή, που μπορεί να παίζόταν με αμύγδαλα ή κουκιά, οπότε μικρό το κακό, μπορεί όμως και με αργυρά ή χρυσά νομίσματα, μετατρεπόμενο αυτομάτως σε τυχερό. Το ίδιο και η

οστρακίνδα, το σημερινό κορόνα - γράμματα, που παιζόταν με ένα όστρακο στην αρχαία Ελλάδα και ήδη από τη ρωμαϊκή εποχή με νόμισμα.

Το βέβαιο είναι ότι τα τυχερά παιχνίδια δεν είναι εφεύρεση της εποχής μας αλλά η αφετηρία τους βρίσκεται στις απαρχές των ανθρώπινων κοινωνιών. Ίσως γιατί πηγάζουν από την ανθρώπινη φύση, που θέλει να προκαλέσει την τύχη, να αντιμετωπίσει τη μοίρα και να παλέψει μαζί της. Με όποια αποτελέσματα. Σε κάθε περίπτωση όμως η επιβίωσή τους επιβεβαιώνει τη διατήρηση αρχαίων συνηθειών ως συνέχεια του ίδιου πολιτισμού από τους μινωικούς χρόνους ως σήμερα.

(ΟΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΕΙΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ Δ. ΛΑΖΟΥ, ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΙΟΛΟΣ)

4. Τα παιχνίδια που έπαιζαν οι αρχαίοι Έλληνες στην Ακρόπολη

Οι εργασίες αναστύλωσης της Ακρόπολης έφεραν στο φως τουλάχιστον 50 λαξευμένα παιχνίδια πάνω στο αρχαίο μνημείο. Οι αρχαιολόγοι διαπίστωσαν ότι τα περισσότερα παιχνίδια είναι λαξευμένα στη δυτική και στη νότια πλευρά του ναού καθώς οι κλιματολογικές συνθήκες ήταν ευνοϊκότερες και μπορούσε κάποιος να αναπαυθεί και να χαλαρώσει παίζοντας ένα παιχνίδι. Έχουν καταγραφεί 20 παιχνίδια στη δυτική πλευρά, 25 στη νότια, 4 στην ανατολική και 1 στη βόρεια. Από τα παιχνίδια που αναγνωρίστηκαν **τα 47 παιχνίδια είναι δεξιοτεχνίας (τρόπας) και τα 3 πεσσείας (εννεάδας και διαγραμματισμού), δηλαδή στρατηγικής, που παίζονταν με πεσσούς (πιόνια).**

Τρόπα

Στην τρόπα οι δύο παίκτες προσπαθούσαν να ρίξουν έναν αστράγαλο ή καρπό μέσα σε λαξευμένες στο μάρμαρο τρύπες. Στόχος τους ήταν να ρίξουν διαδοχικά σε όλες τις τρύπες τα σφαιρίδια. Σήμερα το παιχνίδι αυτό εξακολουθεί να παίζεται με τις ονομασίες: **τρύπα, λάκκα, γουβίτσα, ή λεφτοκάρυα.**

Εννιάδα

Η **εννεάδα (σήμερα εννιάδα)** παίζεται με εννέα πεσσούς ή πόνια διαφορετικού χρώματος από δύο παίκτες. Το σχέδιο χαρασσόταν στο έδαφος και ευθείες ένωναν τις γωνίες τριών ομόκεντρων τετραγώνων.

Διαγραμμισμός

Ένα ακόμη παιχνίδι που βρέθηκε στη δυτική πλευρά του Παρθενώνα είναι γνωστό **ως διαγραμμισμός** και πιθανολογείται πως είναι το **σημερινό παιχνίδι ντάμα.** Κάθε παίκτης είχε στην κατοχή του 16 πόνια, που τα παρέτασσε σε δύο σειρές, με μία σειρά πίσω κενή και δύο κενές σειρές μπροστά. Ο κάθε παίκτης προσπαθούσε να «φάει» τα αντίπαλα πόνια και να οδηγήσει τα δικά του στην τελευταία γραμμή. Στον Παρθενώνα το συγκεκριμένο παιχνίδι παιζόταν πάνω σε πινάκιο 8x8 τετράγωνων (από κάθετες και οριζόντιες γραμμές) και κάθε παίκτης είχε δεκαέξι πεσσούς. Επειδή ήταν δύσκολο κάποιος να χαράξει το μάρμαρο, οι αρχαιολόγοι θεωρούν πως αυτά τα παιχνίδια παίζονταν μόνο από ενήλικους που είχαν την απαραίτητη σωματική δύναμη. Τέτοιου είδους λαξεύματα έχουν βρεθεί στο Ερέχθειο, στα Προπύλαια, στον ναό του Ηφαίστου στο Θησείο και στο Πρόπυλο του Ιερού της Ελευσίνας και μας αποδεικνύουν πως οι άνθρωποι μπορούσαν να περπατούν ελεύθερα μέσα στο ιερό του ναού αλλά και να περνούν ευχάριστα και δημιουργικά το χρόνο τους εκεί.

5. ΑΡΧΑΙΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΑΠΟ ΠΗΛΟ

Πιο συγκεκριμένα:

«Μετά παιδίας ηδονής μανθάνειν», δηλαδή «με την ευχαρίστηση του παιχνιδιού μαθαίνουν», έγραψε ο Πλάτων στο βιβλίο του *Νόμοι* (ZB 19).

Στον τόπο μας συναντάμε στα μουσεία διάφορα έργα τέχνης που είναι παιχνίδια από πηλό. Το παιχνίδι είχε πάντα ξεχωριστή σημασία στη Ζωή των Ελλήνων, γι' αυτό και συχνά σ' αυτούς που έφευγαν από τη Ζωή τοποθετούσαν αγαπημένα τους παιχνίδια αφού πίστευαν πως το παιχνίδι χαλαρώνει και ψυχαγωγεί τον άνθρωπο ακόμα και στον κάτω κόσμο.

Στην αρχαιότητα το πρώτο αληθινό παιχνίδι που έπιασε στα χέρια του ήταν η πλαταγή. Πλαταγή ή πλαταγών είναι η κουδουνίστρα. Οι παλιές κουδουνίστρες ήταν μικροί δίσκοι από πηλό στολισμένοι με αστανόμαυρες ταινίες και γραμμές. Στο εσωτερικό τους είχαν μικρά πετραδάκια που έκαναν θόρυβο, όταν τις κουνούσες. Αυτός ο θόρυβος της κουδουνίστρας διασκέδαζε και ηρεμούσε το μωρό. Πίστευαν ακόμα ότι έδιωχνε τα κακά πνεύματα γιατί εκείνη την εποχή απλά αντικείμενα συνδέονταν με τη θρησκεία.

Μια κουδουνίστρα ανθρωπάκι η οποία έγινε τον 3ο ή τον 4ο αιώνα μ.Χ. (ρωμαϊκά χρόνια) βρέθηκε κατά τις εργασίες για το μετρό της Αθήνας κοντά στη σήραγγα του σταθμού «Ακρόπολη».

Το σείστρο : Συχνά οι μητέρες και οι παραμάνες των μικρών παιδιών χρησιμοποιούσαν σαν κουδουνίστρα το σείστρο. Το σείστρο είναι ένα από τα πιο παλιά όργανα της Ευρώπης και ήρθε από την Αίγυπτο. Το όνομα του προέρχεται από το ρήμα «σειώ», που σημαίνει κουνάω. Κουνούσαν το σείστρο και τα μικρά χάλκινα δισκάκια που ήταν κρεμασμένα επάνω του έκαναν θόρυβο. Το συγκεκριμένο σείστρο της φωτογραφίας είναι από ελαφρύ πηλό, έγινε γύρω στο 2000 Π.Χ. και βρέθηκε σε ανασκαφές στο Φούρνη των Αρχάνων στην Κρήτη. Στην αρχαία Ελλάδα τα μεγαλύτερα παιδιά έπαιζαν με πλαγγόνες, δηλαδή με κούκλες. Η πλαγγών ή γλήνη ή κόρη ήταν κούκλα που είχε ανθρώπινη μορφή. Στην αρχή οι κεραμείς έφτιαχναν πήλινες κούκλες για τα παιδιά των πελατών τους.

Αργότερα δημιουργήθηκαν ειδικοί τεχνίτες που έπλαθαν κούκλες, κόρες και γι' αυτό τους ονόμασαν κοροπλάθους.

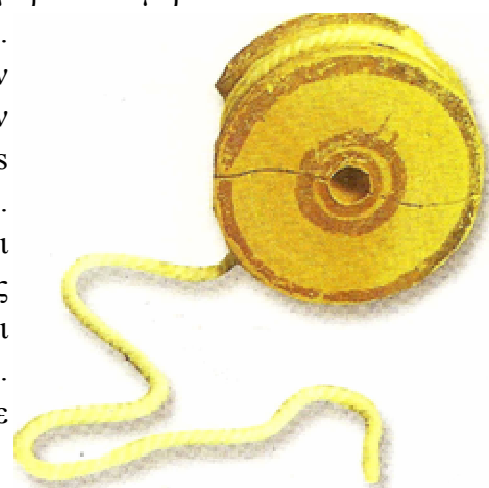
Στη φωτογραφία βλέπουμε μια κούκλα από πηλό που έγινε περίπου το 700 Π.Χ. και βρέθηκε στη Θήβα.

Κούκλες :Τα μαλλιά της πέφτουν σγουρά πάνω στον μακρύ λαιμό της. Στο κάτω μέρος του φορέματος της υπάρχουν ζωγραφισμένες κοπέλες που χορεύουν πιασμένες χέρι χέρι. Το δε σχήμα της κούκλας μοιάζει με καμπάνα, γι' αυτό και οι αρχαιολόγοι της ονόμασαν «καμπανόσχημα ειδώλια». Η πήλινη αυτή καμπανόσχημη κούκλα (στη δεύτερη φωτογραφία από της καμπανόσχημες κούκλες) έγινε τον 7ο αιώνα π.Χ. και βρέθηκε στη Θήβα και διαλέχτηκε ως πρότυπο να φτιαχτούν οι δυο κούκλες των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας του 2004, η Αθηνά και ο Φοίβος.

Οι κεραμείς στην Κόρινθο έφτιαχναν κούκλες που είχαν πιο ανθρώπινη μορφή μέσα σε ένα καλούπι που το είχαν σμιλέψει έτσι, ώστε να παρουσιάζει το μπροστινό μέρος του κορμιού μιας κοπέλας και έριχναν πηλό.

Το πίσω μέρος το έφτιαχναν πάλι με πηλό σε καλούπι, αλλά ήταν σχεδόν επίπεδο και ακατέργαστο. Όταν ο πηλός στέγνωνε, ένωναν προσεκτικά τα δυο μέρη και ολοκλήρωναν την κούκλα. Κάποιες κούκλες ήταν γυμνές για να μπορούν τα παιδιά να της ντύνουν. Τα χέρια και τα πόδια στερεώνονταν με σύρμα στους ώμους και κάτω από τον χιτώνα για να μπορούν να κινούνται. Αυτές τις χορευτικές κούκλες της ονόμαζαν «νευρόσπαστα». Αργότερα οι Αθηναίοι μιμήθηκαν και τελειοποίησαν τις κορινθιακές κούκλες. Επεξεργάστηκαν και το πίσω μέρος της κούκλας και έτσι έμοιαζε με άνθρωπο.

Επίσης βρέθηκαν σε ανασκαφές πήλινα παιχνίδια σε μορφές ζώων που έχουν και ρόδες. Τα παιδιά έδεναν **το παιχνίδι με ένα σπάγκο και το έσερναν πίσω τους**. Το Ζωάκι στη φωτογραφία αναπαριστά ένα **άλογο** που είναι φτιαγμένο από πηλό, το ίδιο και οι ρόδες του.

Ένα άλλο παιχνίδι που έχει κίνηση είναι η σβούρα. Οι αρχαίοι Έλληνες τη σβούρα την έλεγαν **στρόμβο** και στρόβιλο επειδή στροβιλίζεται, κάνει δηλαδή γύρους, **ρόμβο** (γιατί έχει σχήμα ρόμβου) και **βομβύκια** (γιατί γυρίζοντας κάνει βόμβο, θόρυβο). Αυτή **η σβούρα είναι του 5ου αιώνα π.Χ.** Είναι φτιαγμένη από κοκκινωπό πηλό και ζωγραφισμένη με μαύρο χρώμα. Για να πάρει στροφές έπρεπε να τη γυρίζει κανείς με το χέρι ή να τη ρίχνει από ψηλά.

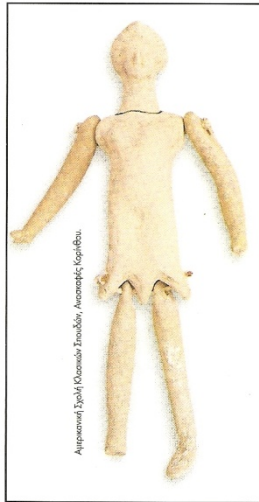

Ένα άλλο παιχνίδι που κινείται είναι και το *γιο-γιο*, όπως το λέμε σήμερα. Σε ανασκαφές έχουν βρεθεί πήλινα παιχνίδια που χρονολογούνται περίπου στον 5ο αιώνα π.Χ. στην Κόρινθο. Αποτελούνται από δυο πήλινους δίσκους, στολισμένους με κύκλους και ενωμένους μεταξύ τους με ένα μικρό κύλινδρο.

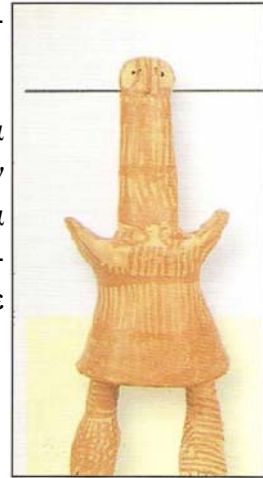

Γύρω από τον κύλινδρο τύλιγαν σπάγκο. Κρατώντας την άκρη του σπάγκου έριχναν το παιχνίδι προς τα κάτω με δύναμη. Ο σπάγκος ξετυλίγονταν, όμως αμέσως σήκωναν το χέρι προς τα επάνω για να

ξανατυλιχτεί ο σπάγκος και να ξαναγουρίσει το παιχνίδι στο χέρι του παίκτη.

Και τέλος θα αναφέρουμε τα **Ζάρια**, τα οποία γίνονταν από πηλό και τα έλεγαν τότε κύβους γιατί είχαν συνήθως σχήμα κύβου. Σύμφωνα με τον αρχαίο συγγραφέα Πausανία, ζάρια πρωτοέφτιαξε στην Ελλάδα ο μυθικός ήρωας Παλαμήδης

Άρθρο από το περιοδικό *Κεραμ-εύς*.

Τεύχος 1, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2007

4. Το παιχνίδι στην Αρχαία Ελλάδα.

5. Πήλινη κουκλίτσα, «νευρόσπαστο».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Anne Pearson, *Η Αρχαία Ελλάδα*, Εκδόσεις Αστέρη Δελασθάνη, σε συνεργασία με το Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου.

Πωλ Φωρ, *Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ελλάδα*.

Haydn Middleton, *Οι γυναίκες στην Αρχαία Ελλάδα*, εκδόσεις ΣΑΒΒΑΛΑΣ.

Πέπη Δαράκη, *Ομαδικά παιχνίδια των παιδιών μας*, εκδόσεις Gutenberg.

6. «Ποδόσφαιρο;» και άλλα ομαδικά παιχνίδια

Η προέλευση του ποδοσφαίρου χάνεται κυριολεκτικά στα βάθη του παρελθόντος. Υπάρχουν ιστορικά αρχεία που μαρτυρούν την ύπαρξη προγενέστερων τύπων ποδοσφαίρου στην Κίνα, στην αρχαία Ελλάδα και Ρώμη. Παίζονταν πολλά παιχνίδια με αντικείμενα που ομοίαζαν με μπάλα. Δεν μπορούμε όμως να πούμε με βεβαιότητα, ότι το ποδόσφαιρο αποτελεί την απευθείας εξέλιξη κάποιου από αυτά τα παιχνίδια της αρχαιότητας.

Υπάρχουν ακόμα πολλές πληροφορίες, για κάποια παιχνίδια που παίζονταν κατά καιρούς και παρουσίαζαν μερικά κοινά χαρακτηριστικά με το σύγχρονο ποδόσφαιρο. Προέρχονται από διάφορες χώρες και αντιστοιχούν σε διάφορες εποχές. Αυτό αποδεικνύει ότι τα παιχνίδια με τη μπάλα ήταν ευρέως διαδεδομένα σε όλες τις εποχές. Μερικά από αυτά μάλιστα, παίζονταν από ομάδες αντιμέτωπες, που έσπρωχναν

την μπάλα ακόμα και με τα πόδια, προκειμένου να επιτύχουν να περάσει σε μια καθορισμένη ζώνη και με αυτόν τον τρόπο να αποκτήσουν ένα προβάδισμα απέναντι στον αντίπαλο. Δεν μπορούμε να πούμε ότι σε κάποιο από αυτά τα παιχνίδια βρίσκουμε τον πρόγονο του ποδοσφαίρου, έστω και αν σε μερικά όπως, το ράγκμπι, το μπάσκετ, το αυστραλιανό ποδόσφαιρο, υπάρχουν κάποια τεχνικά στοιχεία, όμοια με αυτά που συναντούμε και σήμερα. Ένα είδος ποδοσφαίρου, σύμφωνα με ορισμένες μαρτυρίες παιζόταν στην Κίνα τον 11ο π.χ. αιώνα. Ήταν πολύ διαδεδομένο το τσου-κου (μπάλα από δέρμα που σπρωχνόταν με το πόδι). Η δερμάτινη μπάλα με την οποία παιζόταν, ήταν γεμισμένη με γυναικεία μαλλιά. Την μπάλα την κλωτσούσαν προς ένα «τέρμα» από μπαμπού 3-4 μέτρων, πίσω από το οποίο ήταν τεντωμένο ένα δίχτυ από μετάξι. Κατά τον 5ο π.χ. αιώνα το τσου-κου αποτελούσε μέρος της στρατιωτικής εκπαίδευσης των Κινέζων.

Αν ανατρέξουμε στα Ομηρικά έπη θα βρούμε τις πρώτες πληροφορίες για παιχνίδι με μπάλα στη λεκάνη της Μεσογείου. Μια παρόμοια αναφορά γίνεται και στον *Θεαίτητο* του Πλάτωνα. Την μεγαλύτερη επιτυχία όμως στην αρχαία Ελλάδα γνώρισε το παιχνίδι «*επίσκυρος*» που είχε πάρει το όνομά του από τη γραμμή με σκύρα, που χώριζε το γήπεδο. Το παιχνίδι «επίσκυρος» κάποτε οι Ρωμαίοι το έφεραν και στη Ρώμη, το ονόμασαν «*harpastum*» και το έπαιζαν κυρίως στρατιώτες. Ο Μαρτιάλιος σε ένα του επίγραμμα, περιγράφει τους τύπους της μπάλας που χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι: Την «*pilapaganica*» που χρησιμοποιούσαν κυρίως οι χωρικοί που ήταν φτιαγμένη από δέρμα και γεμισμένη με πούπουλα και τη *follies* που ήταν από δέρμα αλλά γεμισμένη με μια φούσκα γεμάτη αέρα.

Ανάγλυφο του 4ου π.Χ. αιώνα που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Αθηνών απεικονίζει έναν έφηβο να παίζει τη σφαίρα με το πόδι χωρίς όμως ωστόσο να σχετίζεται με ποδόσφαιρο όμοιο με το σύγχρονο. Από ανασκαφές που έκαναν στη Σαμοθράκη οι Αμερικανοί με επικεφαλής την Ελίζαμπεθ Ντούζμπερι και τον Έλληνα αρχαιολόγο Ανδρέα Βαβρίτσα, προήλθε ένα ακόμη σημαντικό εύρημα, μια μπάλα ποδοσφαίρου. Σ' έναν τάφο του 3ου π.Χ. αιώνα, βρέθηκε μεταξύ άλλων κι ένα πλήνιο συμπαγές ομοίωμα μπάλας, που μοιάζει με τις μπάλες που χρησιμοποιούνται στο σύγχρονο ποδόσφαιρο..

Αξιοσημείωτον είναι ότι οι αρχαίοι Έλληνες έπαιζαν και κάποιο είδος παιχνιδιού με μπάλα!!! Το παιχνίδι αυτό έμοιαζε με την πετοσφαίριση (βόλει), χωρίς – φυσικά – δίχτυ. Ήταν παιχνίδι με τόπι. Το απίστευτο είναι πως στην αρχαία Ελλάδα έπαιζαν και κάποιο παιχνίδι που αντιστοιχεί στο σημερινό αγγλέζικο κρίκετ!!! Συγκεκριμένα, κάθε παίχτης κρατούσε μία βακτηρία (μπαστούνι) γυρισμένη ανάποδα. Με τη λαβή της βακτηρίας έπαιζαν το παιχνίδι χτυπώντας στο έδαφος μια σφαίρα. Υπάρχει και ανάγλυφη παράσταση με το παιχνίδι. Το τόπι που προαναφέρθηκε απεικονίζεται σε αγγειογραφία.

8. ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ ΠΟΥ ΠΑΙΖΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

Αναφέρουμε επιγραμματικά κάποια παιγνίδια της αρχαιότητας, που έχουν φτάσει ως τις μέρες μας και παίζονται σήμερα, με τον ίδιο τρόπο ή με παραλλαγές. Επίσης αναφέρουμε τις ονομασίες που τα συναντάμε. Τα παιγνίδια αυτά είναι:

Αιώρα, η γνωστή κούνια ή κρεμάστρα.

Ακινήτινδα, στα νεώτερα χρόνια το παίζονταν με την ονομασία τ' Αγκούτς. Παραλλαγή του παιγνιδιού είναι τα σημερινά στρατιωτάκια ακούνητα, αμίλητα, αγέλαστα και τα αγαλματάκια.

Αμπάριζα, κυνηγητό, σήμερα το συναντάμε με το ίδιο όνομα και σαν σκλαβάκια.

Ασκωλιασμός, παιγνίδι ισορροπίας, σήμερα το βρίσκουμε ως ασκί και με παραλλαγές, στον τρόπο παιξίματος, σαν :κουτσαλωνάκι, προζύμι, κουτσοκαλόγερος, άντζης, κουτσό-κουτσό.

Αστραγαλισμός, τυχερό παιγνίδι,(ζάρια), παίζονταν με πεσσούς-κύβους (ζάρια) και κόττα (αστραγάλους-κότσια) .στους νεώτερους χρόνους έχουμε κάποιες παραλλαγές στον τρόπο παιξίματος, χρησιμοποιώντας όμως τα κότσια, αλλά και αμύγδαλα, ποντιακά καρύδια (μικρά στο μέγεθος) και μεταλλικά νομίσματα.

Βασιλίνδα, όμοιο με το κλέφτες και αστυνόμοι

Διεγκυστίνδα, το σημερινό τράβηγμα του σχοινιού, το τραβηχτό

Εφεδρισμός, το συναντάμε σαν πλακίτσες, λούμπαρδα, τσουνιά, κά.

Ιμαντελισμό, το συναντάμε σήμερα σαν λουρί

Κολλαβισμός, το γνωστό μπιζ ή βτζ.

Κρικηλασία, παιγνίδι με κρίκο, τροχό, το σημερινό στεφάνι, το τσέρκι.

Κρυπτίνδα ή αποδιδρασκίνδα ή μύνδα, το γνωστό κρυφτό.

Κυνδαλισμός παίζεται το ίδιο και σήμερα, με άλλες ονομασίες: παλούκια, αλαμάνα, μπηχιές, καζίκια, καρφιά.

Κώνος, ή **στρόμβος**, **στρόβιλος**, **ρόμβος**, **βόμβυκας**, η γνωστή σβούρα.

Πέταυρον, η τραμπάλα με διάφορες ονομασίες σήμερα: τράμπα, ξυλογαϊδάρα, νταντζαλαβίτσα, κά. .

Πεντέλιθα, τα πεντόβολα, επίσης ονομάζεται: πετράδια, πενταπέτρια, πεντεκούκια, πεντεγούλια, στα βυζαντινά χρόνια το ονόμαζαν καλαλάτζια ή καλολαλάκια.

Πετροπόλεμος, επικίνδυνο παιγνίδι παίζεται και σήμερα αλλά όχι τόσο έντονα όπως παλιά.

Στρεπτίδα, σήμερα το βρίσκουμε σαν γυριστάρι, πετράδι, βωλάκι, κ.λ.π..

Σφαίρα, η μπάλα, το τόπι. Όπως και σήμερα παίζονταν πολλά παιγνίδια με την μπάλα. Κάποια που τα ονόμαζαν ουράνια σφαίρα και ήταν το πέταγμα της στον αέρα, απόρραξις που ήταν το χτύπημα της στον τοίχο ή στο έδαφος, επίσης άλλοι τρόποι παιξίματος ήταν: το χτύπημα της με κάποιο αντικείμενο (ξύλο ή ρακέτα), το να σημαδέψει κάτι μ' αυτήν ή να την ρίξει μέσα σ' ένα αγγείο ή μια τρύπα. Όλες αυτές οι χρήσεις της μπάλας τις βρίσκουμε σε πολλά σημερινά παιγνίδια.

Σοινάκι, το γνωστό μας σχοινάκι που παίζεται από ένα ή περισσότερα άτομα.

Σχοινοφιλίνδα, παίζεται το ίδιο και σήμερα αλλάζει ονομασία, όπως μαντιλάκι, λουρί, λουριδίτσα, πετρούλα, χτυπητό, βαρετό, βαλμάς.

Φωτιά, το συναντάμε σαν αγιόργηδες, τζίφο, καστροπαρσιά, κάστρο κτλ..

Χυτρίνδα, παίζεται και σήμερα με τον ίδιο τρόπο. Το βρίσκουμε σαν γύρω γύρω το ψητό, παπαδίτσα, φεσάς, μυζηθρούλα, μπλαγόμεσο, χύτρα κ.τ.λ.

Χαλκή μυιά ή ψηλαφίνδα, η τυφλόμυγα γνωστό παιγνίδι και σήμερα. Το συναντάμε σαν: τυφλοπάννι, τυφλοπαννιάρια, τυφλοπάννα, τυφλός, ζουρλοπαννιάρια, γούσταρ-πάτσα, μπούφος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

«Εκθεση Ωνασειού: Η παιδική ηλικία στην αρχαιότητα», January 19, 2004 *by Greek News*

ΜΑΡΙΑ ΘΕΡΜΟΥ, «Τα τυχερά παιχνίδια στην αρχαία Ελλάδα», 29 Δεκεμβρίου 2002, *Το Βήμα*.

ΝΙΚΟΣ ΝΟΟΥ, *Τα παιχνίδια της γειτονιάς*, Αθήνα 2001

ΠΕΠΗ ΔΑΡΑΚΗ, *Ομαδικά παιχνίδια των παιδιών μας* Αθήνα 1994

ΛΗΔΑ ΚΡΟΝΤΗΡΑ, *Ελάτε να παίζουμε μέσα στο χρόνο*, 2002

ΣΩΤΗΡΗΣ Γ. ΓΙΑΤΣΗΣ, *Εισαγωγή στην ιστορία της Φυσικής Αγωγής στον Ελληνικό κόσμο*, Θεσσαλονίκη 1985

ΘΩΜΑ ΤΣΟΠΟΥΡΙΔΗ, *Ποντιακά ήθη και έθιμα*, Θεσσαλονίκη Μάρτιος 2003